

А. І. Куліков,
аспірант кафедри економічної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України

ГЕОІНВЕСТИЦІЙНИЙ РИНОК УКРАЇНИ ТА ЙОГО УЧАСНИКИ

Стаття присвячена розгляду питань формування і функціонування геоінвестиційного ринку в Україні. Визначено основні напрями реалізації геоінвестиційної політики.

The article is devoted to discuss of problems of geo-economic policy design and implementation of investment in Ukraine. Determinate the main directions of implementation geo-investment policy.

Ключові слова: інвестиції, геоінвестиційна політика, державне управління.

ВСТУП

Інвестиційна діяльність нерозривно пов'язана з розвитком інституційної структури інвестиційного ринку, який має конкретні географічні виміри. На даний момент склад учасників інвестиційного ринку України можна узагальнено окреслити наступним чином:

— українські підприємства, на виробничій базі яких реалізуються інвестиційні проекти. Вони вкладають свої фінансові кошти в основні фонди;

— інвестори — банки та інші фінансові організації — українські та зарубіжні, що здійснюють кредитування проекту та взаєморозрахунки між його учасниками;

— зарубіжні компанії, що надають технології та обладнання, свої збутові мережі на світовому ринку, управлінський досвід, досвід підготовки та перепідготовки персоналу;

— проектні та будівельні організації, що забезпечують виконання проектних та будівельно-монтажних робіт;

— адміністрація — державна, регіональна, галузева, місцева, що створює певні умови для учасників інвестиційного процесу;

— інвестори — фізичні та юридичні особи, у тому числі інституційні інвестори (інвестиційні фонди, пенсійні фонди, довірчі товариства, страхові компанії та ін.), що мають вільні кошти;

— посередники — юридичні особи, діяльність яких тісно пов'язана з наданням професійних послуг з опосередкування діяльності на інвестиційному (фондовому) ринку емітентів та інвесторів;

— держава, яка шляхом прийняття законодавчих актів та відповідних державних органів визначає умови правового регулювання діяльності фондового ринку з метою підтримання його ефективного функціонування та захисту його учасників;

— учасники фондового ринку, які на добровільних засадах можуть об'єднуватися в організації, що саморегулюються та набувають статусу саморегульованих в умовах державної реєстрації;

— організації, що саморегулюються, самостійно визначають умови діяльності своїх учасників шляхом встановлення мінімальних стандартів поведінки та етики, стандартів по операціях на фондовому ринку. Держава сприяє створенню таких організацій-учасників фондового ринку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Кожен з перелічених учасників інвестиційного ринку відіграє певну роль в інвестиційній діяльності, привносячи в неї свій досвід та засоби (природно-географічні, людські, виробничі, інтелектуальні, організаційно-управлінські можливості, фінансові ресурси). Використання цих можливостей вимагає розуміння їх ролі в інвестиційному процесі.

Відсутність у багатьох українських керівників елементарних знань про українські та міжнародні організації, що здійснюють інвестиційну співпрацю з українськими підприємствами, про порядок "доступу" до їх кредитних ліній та вимог, що пред'являються ними, є однією з причин того, що в умовах гострої нестачі інвестиційних ресурсів навіть виділені цими організаціями кредити використовуються далеко неповно.

На сьогодні ряд міжнародних організацій надають допомогу становленню ринкових структур у нашій країні, здійснюючи технічне сприяння, підготовку кадрів, консультативні послуги, надаючи кредити та ін. Серед них установи ООН, Європейського Союзу, групи Всесвітнього банку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та інші. Кожна з цих організацій ставить перед потенційними партнерами певні вимоги до оформлення передінвестиційної документації, про які українська сторона повинна мати уявлення. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) планує збільшити цього року інвестиції в Україну на 15% — до 1 млрд євро. Половина із суми, що виділяється, піде на підтримку фінансового сектора, а також на проекти з розвитку інфраструктури, сільського господарства, сектора нерухомості. Ще близько 20% коштів буде направлено на участь у приватному капіталі. На сьогодні Україні вже виділено або прийнято рішення про виділення коштів цього року на суму в 160 млн євро. Як відомо, Європейський банк реконструкції і розвитку є найбільшим фінансовим інвестором в Україні. На 1 березня 2009 року він уклав зобов'язань на суму 4,4 млрд євро через 173 проекти.

Всесвітній банк — це міжурядова установа, котра сприяє економічному розвитку країн-членів. Основними структурними підрозділами Всесвітнього банку є дві самостійні в юридичному та фізичному плані організації: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР). Окрім МБРР та МАР до групи Всесвітнього банку входять Міжнародна фінансова корпорація

(МФК) та Міжнародне інвестиційне гарантійне агентство (МІГА). Пріоритетними напрямками інвестиційної активності Всесвітнього банку є проекти в галузі сільського господарства, енергетики, промисловості, охорони здоров'я, розвитку міського господарства, водопостачання, зв'язку.

Майже 90% виділених позик та кредитів передбачають надання технічної допомоги, що фінансується Всесвітнім банком. Технічна допомога, що фінансується за коштів Всесвітнього банку, включає дві категорії послуг:

— інженерно-консультаційні послуги, у тому числі проведення аналізу технічної реальності проекту, проектування та керівництво будівельними роботами;

— адміністративно-організаційна допомога, включаючи оцінку визначеної політики та аналіз організаційної структури, сприяння в керівництві, технічну підготовку.

Важливим елементом технічної допомоги Всесвітнього банку є техніко-економічні обґрунтування, що виконуються за підтримки програми розвитку ООН. Ці роботи нерідко завершуються затвердженням проектів, що фінансуються за коштів МБРР та МАР.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) був створений одночасно з Міжнародним валютним фондом за рішенням валютно-фінансової конференції ООН, що відбулась у м. Бреттон-Вуд (Нью-Гемпшир, США) у 1944 р. На даний момент його членами є 152 країни. Згідно з його Статутом, основним завданням МБРР є стимулювання економічного розвитку країн, що розвиваються, шляхом надання їм довгострокових позик (як правило, на 15—20 років). Позики надаються тільки на виробничі цілі після ретельного аналізу можливостей їх погашення країною-боржником та, як правило, під державні гарантії (надання позик не супроводжується умовою використання кредитного капіталу на закупки у певних країнах-членах). Відсоткова ставка, що стягується МБРР при наданні позик, пов'язана з вартістю одержання коштів на ринках капіталу та змінюється кожні шість місяців.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР) була створена у 1960 р. для вирішення тих самих завдань, що й МБРР, але стосовно найменш розвинених країн світу. Членами МАР можуть бути всі країни, що є членами МБРР. Зараз МАР нараховує 138 країн-членів. Основним джерелом, за рахунок якого формується її бюджет, є внески за підпискою, додаткові внески розвинених країн-членів та відрахування з прибутку МБРР. МАР надає кредити на умовах, менш обтяжливих для економік країн, що розвиваються, в порівнянні з умовами позик МБРР, частина наданих кредитів безпроцентні. Правом отримання кредитів МАР користуються тільки країни з річним обсягом валового національного продукту на душу населення не вище 650 дол. США (у цінах 1988 р.). Безпроцентні кредити МАР надаються тільки урядам країн-членів на строк 35—40 років з пільговим періодом 10 років.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) — це міжнародна фінансова установа, що входить до структури Всесвітнього Банку, але юридично та фінансово незалежна від нього. Корпорація була створена у 1956 р. з метою сприяння розвитку приватного сектора в економіці. Зараз вона являє собою фінансовий інститут з внесками 147 країн. Окрім власних коштів, МФК для реалізації програм та проектів залучає міжнародний банківський капітал. Високий міжнародний авторитет МФК дозволяє їй залучати капітал під найбільш низькими відсотками (7,5—8%). Маржа, яку стягує корпорація при наданні кредиту, становить 0,5%. На даний момент МФК — найбільший інвестор у Центральній та Східній Європі: вона фінансує у цьому регіоні світу більше 40 проектів на суму понад 1,5 млрд дол. США. Міжнародна фінансова корпорація, як правило, кредитує до 25% вартості нових інвестиційних проектів, а також до 40% вартості проектів по модернізації. Найбільша сума, яку вона може інвестувати із власних коштів, — 70 млн дол. США. Прий-

нявши рішення про патронаж, МФК може залучити кредити з інших джерел.

Найменший розмір кредиту, що надається МФК, — 1—2 млн дол. США. Це означає, що повна вартість заходів щодо реалізації проекту повинна становити не менше 4—8 млн дол. США. Проте МФК розглядає й дрібніші проекти. Фінансових гарантій з боку урядів МФК не вимагає, проте хоче мати тверду впевненість, що проект, який реалізується, сприятливо вплине на економічне становище країни, а не тільки фірми, що одержує кредит. При цьому МФК наполягає, щоб частину готової продукції дана фірма продавала за валюту. Таке правило може видатися, на перший погляд, занадто жорстким, проте його дотримання, на думку керівництва МФК, повинно слугувати доказом високої якості майбутніх виробів. При реалізації проектів корпорація надає технічну та консультаційну допомогу. Фірми, що кредитуються, зобов'язані подавати щоквартальні звіти та річний фінансовий баланс. В окремих випадках представники МФК входять до складу правління об'єкта, що кредитується.

На даному етапі у рамках проекту ТАСІС в Україні іде робота із 23 вітчизняними підприємствами, які працюють в енергетичному секторі, електротехнічній галузі, хімічній промисловості, виробництві продуктів харчування, машинобудування та металургії. Фактично до пілотного проекту увійшли підприємства найбільш інвестиційно-привабливих галузей, що вже само по собі повинно привабити капіталовкладників.

Під час роботи з цими підприємствами були зроблені важливі висновки, які керівники проекту поділили на дві групи. До першої увійшли корисні результати, а саме: підприємства мають великий обсяг доступної інформації, їх керівники мають бажання отримувати знання ведення звітності за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, підприємства мають можливість для проведення інвестиційних проектів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Незважаючи на відсутні досягнення у справі залучення іноземних інвестицій, необхідно констатувати, що іноземний капітал не поспішає освоювати український інвестиційний ринок (див. табл. 1). За деякими експертними оцінками, Україна зможе досягти ВВП рівня 1990 року не раніше 2020 року. І це за умови, що промислове зростання збереже хоча б існуючі темпи. Західні експерти в 2007 р. вважали, що для нормального розвитку української економіці необхідно \$80—100 млрд протягом 10 років, тобто по \$8—10 млрд у рік. У зв'язку з виникненням світової економічної кризи ця цифра збільшилася у багато разів.

За одинадцять років Україна залучила прямих іноземних інвестицій на суму \$4745,2 млн. Цифра більш ніж скромна — Чехія за цей час одержала більш \$20 млрд. Щорічні інвестиції в Польщу складають \$4—5 млрд, у той час як в Україну — близько \$0,5 млрд. За обсягом іноземних інвестицій на душу населення Україна поступається навіть Албанії і Казахстану. Згідно інформації американської дослідницької організації "Economist Group", Україна за інвестиційною привабливістю знаходиться в сьомому десятку країн світу. За даними офіційної статистики, щорічний приріст надходжень іноземного капіталу в країну складає приблизно 15%, але це без обліку грошей, вивезених іноземцями назад. Наприклад, у першому півріччі нинішнього року іноземці "упорснули" у нашу економіку \$425,5 млн, а вивезли — \$186,7 млн.

За обсягом інвестицій в Україну на першому місці знаходиться Кіпр. Найбільш інвестиційно привабливими для нього в Україні є такі види економічної діяльності: оптова торгівля і посередництво у торгівлі — 332,0 млн дол. США (21,3%), операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам — 242,9 млн дол. США (15,6%), фінансова діяльність — 155,7 млн дол. (10,0%). Однак

Таблиця 1. Прямі інвестиції

На початок року, млн дол. США	Прямі іноземні інвестиції в Україну ¹	Прямі інвестиції з України ¹
1995	483,5	20,3
1996	896,9	84,1
1997	1438,2	97,4
1998	2063,6	127,5
1999	2810,7	97,5
2000	3281,8	98,5
2001	3875,0	170,3
2002	4555,3	155,7
2003	5471,8	144,3
2004	6794,4	166,0
2005	9047,0	198,6
2006	16890,0	219,5
2007	21607,3	243,3
2008	29542,7	6196,6
2009	35723,4	6198,6

¹Обсяги прямих інвестицій в Україну та з України наведено з урахуванням даних Національного банку України та Фонду державного майна України (щодо різниці між ринковою та номінальною вартістю акцій, майна тощо, не облікованої у статистичній звітності окремих підприємств) [2].

Більшість іноземних експертів вважають, що основним інвестором в економіку України є Росія, хоча офіційно вона займає шосте місце. Якщо додати до російських інвестицій надходження з Кіпру, Ліхтенштейну, Британських Віргінських островів (звідки переважно течуть гроші російських і українських ФПГ), то обсяги російського капіталу в Україні з лишком перекинуть американські. У російській експансії немає нічого дивного — на відміну від західних капіталістів, росіяни інвестиційний клімат в Україні не лякає (у них з цим справи йдуть не набагато краще). Агресивність російського капіталу на українському ринку ґрунтується ще і на тому, що політичний вплив Росії на владу України набагато сильніший, ніж таких міжнародних фінансових організацій, як МВФ чи Світового банку. Портфельних інвестицій в Україні практично немає — за весь час їх обсяги не перевищили \$250 млн, з яких третина надійшла до нас з офшорів, в які була переведена раніше з України та Росії як тінювий капітал.

За період з 2005 р. до першого кварталу 2007 року прямі іноземні інвестиції в Україну склали 14,4 млрд дол. США. Цей процес привів до входження на український ринок великих міжнародних корпорацій. Більшість таких компаній працює згідно з Законом США "Про практику корупції за кордоном" або згідно з подібними стандартами, їхній вхід на український ринок зробив його прозорішим та розширив застосування передової корпоративної практики. Дедалі більша присутність в Україні великих міжнародних аудиторських та бухгалтерських фірм і їхня співпраця з багатьма великими корпораціями України роблять великий внесок у дотримання місцевими компаніями передової практики, включаючи більшу прозорість, достовірну звітність перед громадськістю про активи та доходи, а також про дотримання податкового законодавства. Хоча багато іноземних компаній несуть із собою передову практику, юристи, які надають консультації прямим іноземним інвесторам, відзначають, що іноді неукраїнські компанії можуть бути проблемними. За умов необхідності виходу на ринок у дуже корумпованому середовищі та в умовах тінювої економіки, на яку в 2006 році, за оцінками, припадало 27 % ВВП країни, іноземні інвестори роблять опосередкований внесок у корупційну діяльність, наймаючи сторонні консалтингові

служби для того, щоб відкрити собі двері та отримати доступ на ринок. Експерти вважають, що деякі з цих посередників частково використовують свою винагороду для грошового або матеріального "заохочення" державних службовців. Загалом вітчизняні та міжнародні спостерігачі, що опікуються боротьбою проти корупції, згодні з тим, що прихід іноземних інвесторів та міжнародних корпорацій, зокрема, компаній з країн з зрілою ринковою економікою, справляє позитивний вплив на зниження рівня корупції в Україні. Такі великі багатонаціональні корпорації мають значний обсяг планування, глобальні можливості отримання прибутку, високі доходи та прагнуть захистити свою корпоративну репутацію.

У інноваційні проекти і наукомісткі галузі ніхто інвестувати не поспішає, незважаючи на пільги. Західний капітал в основному зосередився в харчовій і тютюновій промисловості, торгівлі, фінансах, енергетиці. Тобто в галузях зі швидкою оборотністю капіталів і забезпечених ринків збуту. Ці інвестори поки розглядають свої вкладення в Україну переважно як можливість забезпечити збут продукції без митних і протекціоністських обмежень. На жаль, приватизація не зіграла в залученні західних інвесторів істотної ролі. По-перше, через численні приватизаційні скандали і перегляди результатів торгів. По-друге, через закритість самого процесу. Більшість західних інвесторів вклали гроші в Україну через створення виробництв "з нуля" чи викуп акцій у фінансових посередників. У росіян інші мотиви інвестування в Україну. Їх цікавлять, насамперед, стратегічні промислові підприємства по переробці сировини, головним чином, нафти. Тюменська нафтова компанія уже придбала Лисичанський НПЗ, а "ЛУКойл" — Одеський. Дуже цікавиться об'єктами газотранспортної й енергетичної системи РАО "ЄЕС Росії". Частина російських капіталістів прикуповують "українське" для того, щоб замкнути технологічний ланцюжок, розірваний при розвалі Союзу. Їхні інтереси в основ-

Таблиця 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну [2]

Країна	Обсяги прямих інвестицій млн дол. США ¹	У% до підсумку
Усього	32895,7	100,0
у тому числі:		
Кіпр	6695,2	20,4
Німеччина	6659,6	20,2
Нідерланди	2757,3	8,4
Австрія	2352,8	7,2
Велика Британія	2123,9	6,5
Російська Федерація	1844,8	5,6
Сполучені Штати Америки	1466,4	4,5
Швеція	1202,8	3,7
Віргінські острови, Британські	1155,8	3,5
Франція	1145,9	3,5
Польща	702,6	2,1
Швейцарія	632,9	1,9
Угорщина	486,1	1,5
Інші країни	3669,6	11,0

¹Обсяги прямих інвестицій в Україну та окремими країнами-інвесторами наведено з урахуванням даних НБУ та ФДМ України (щодо різниці між ринковою та номінальною вартістю акцій, майна тощо, не облікованої у статистичній звітності окремих підприємств).

ному зосередилися в металургійній (виробництво алюмінію), хімічній промисловості та машинобудуванні. Тому північні сусіди України орієнтуються в місцевій приватизації набагато краще західних. Якщо порівняти структуру капіталовкладень росіян і американців, то російські інвестиції більш істотні для нашої економіки і, очевидно, більш загрозливі з позиції національної безпеки.

Крім працюючих інвесторів, в Україні є чимало компаній, в основному західних, котрі просто проводять моніторинг ринку на майбутнє. Для західних корпорацій подібна практика не складає вагомої статті витрат аби закріпитися на зазначеному ринку. Поки ці компанії здебільшого займаються імпортом-експортом сільгосппродукції і супутніх товарів (пестициди, гербіциди і т.д.).

Варто визнати, що світові тенденції інвестування обійшли Україну стороною. В інноваційні проекти і наукомісткі галузі ніхто, на жаль, інвестувати не поспішає, незважаючи на пільги. Занадто великі ризики. До того ж в усьому світі не існує проблеми одержати портфельного інвестора.

Донедавна український уряд оперував усього лише одним стимулом для іноземних інвесторів — податковими і митними пільгами. Політика заохочувальних стимулів закінчилася жалюгідно — пільги в СП відібрали раніше відведеного терміну, підмочивши і без того сумнівну репутацію України.

ВИСНОВКИ

Відтак можна зробити деякі висновки щодо реалізації геоінвестиційної політики в сучасних умовах. Насамперед слід наголосити, що інвестиційна політика держави в її регіональних аспектах має передбачити низку узгоджених заходів, спрямованих на досягнення необхідного рівня інвестиційної діяльності всіх без винятку підприємницьких структур, зокрема:

- розширити сукупний попит на внутрішньому ринку як запоруку ефективності здійснення інвестиційних проектів;
- провести амністію некримінальних "тіньових" капіталів;
- звільнити повністю, або значно скоротити податки на прибуток, що реінвестується;
- запровадити митні пільги та пільги щодо сплати ПДВ на визначений обмежений перелік товарів, які мають суто виробниче призначення або передбачені інвестиційними проектами;
- сприяти прискореному розвитку малих підприємств, в тому числі на основі іноземних інвестицій, у галузях, визначених як пріоритетні, для набуття досвіду, необхідного для більш масштабного інвестування;
- стимулювати розвиток фондового ринку, кредитних, інвестиційних фондів та інших фінансових інститутів, використання можливостей різноманітних організаційних форм бізнесу (консорціумів, пулів, концесій тощо) для забезпечення можливості корпоративного фінансування інвестиційних проектів вітчизняними та зарубіжними інвесторами;
- забезпечити послідовність і прозорість державної стратегії і тактики економічної політики, формування інститутів гласного впливу підприємницьких структур на процес прийняття рішень;
- скасувати пільги, які стосуються використання засобів нетарифного регулювання внутрішнього ринку; удосконалити систему сертифікації продукції як засобу заохочення іноземних інвесторів.

Як довела практика, запровадження пільгових умов для підприємств з іноземним капіталом є безперспективним. Оподаткування підприємств з іноземним капіталом повинне здійснюватись в національному режимі, тим більше, що іноземні інвестори у переважній більшості вже мають досить значні переваги над вітчизняними — в доступі до кредитних ресурсів, технологій, досвіду управління тощо.

Зниження рівня оподаткування підприємств з іноземними

інвестиціями видається можливим при перевищенні встановленого для даної галузі розміру інвестицій, збільшенні кількості робочих місць, здійсненні інноваційної діяльності тощо.

Очевидно, слід запровадити порядок, згідно з яким заходи державної підтримки надавалися б лише іноземним інвесторам, які належать до категорії пріоритетних, а саме:

- мають довгострокове спрямування, орієнтуються на високий рівень реінвестування прибутку;
- сприяють створенню нових робочих місць на підприємствах, в які здійснюються інвестиції;
- передбачають високий ступінь використання сировини, комплектуючих, обладнання українського виробництва, сприяють зниженню імпортозалежності України;
- сприяють розвитку експортного потенціалу;
- беруть участь в технологічному та інноваційному розвитку країни, сприяють впровадженню сучасних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій;
- пом'якшують міжгалузеві та міжрегіональні диспропорції внутрішніх ринків України.

З метою забезпечення належного рівня регулювання діяльності іноземних інвесторів у відповідності до національних інтересів та стратегічних пріоритетів економічної політики необхідно:

- ввести більш жорстке регулювання процесу репатріації капіталу, зокрема, шляхом встановлення часової відстрочки від пуску підприємства до початку вивезення прибутків та обмеження частки, дозволеної для репатріації;
- розробити дієві механізми державного контролю за наслідками діяльності іноземних інвестицій, вкладених на пільгових умовах, дотриманням інвестиційних зобов'язань;
- забезпечити належну інституційну спроможність урядових та інших структур за терміни і напрямки використання іноземних інвестицій, за якими надано пільги;
- проводити політику приватизації держмайна з урахуванням потреб забезпечення економічної безпеки та економічної незалежності України, а також підвищення ефективності постприватизаційного використання майна;
- сформувати Кодекс залучення іноземних інвестицій, який дозволить врегулювати стандарти поведінки ТНК в Україні та механізми адміністративного контролю за їх дотриманням;
- на законодавчому, політичному рівні здійснити заходи щодо зміцнення міжнародного іміджу країни, широкого розповсюдження інформації про її виробничий, технологічний, ресурсний потенціал та інвестиційні перспективи.

Література:

1. Бондарчук І.В. Інвестиційна політика в Україні: навч. посіб. — К.: УАДУ, 2003. — 24 с.
 2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: <http://ukrstat.gov.ua>.
 3. Запатріна І.В. Розвиток системи державного капітального інвестування в Україні // Фінанси України. — 2009. — №4. — С. 53—64.
 4. Ізюмська В.А. Державна підтримка розвитку інноваційних процесів на державному та регіональному рівнях // Економіка та держава. — 2007. — № 10. — С. 78—79.
 5. Лобас І.В. Порівняльна характеристика інноваційно-інвестиційних підходів до реалізації економічної політики в зарубіжних країнах // Економіка та держава. — 2009. — С.65—67.
 6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізації них викликів: Матеріали парламентських слухань, що відбулися 17.06.2009 р. у м. Києві [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua/zakon/new/>.
 7. Харламова Г.О. Вплив інвестицій на економічне зростання // Фінанси України. — 2005. — №3. — С. 57—64.
- Стаття надійшла до редакції 22.10.2009 р.*